

een eigen plaats in een narratieve structuur, waarvan de historische figuur Sjaka Zoeloe het concentrische middelpunt vormt.

Dit verhaal van Sjaka wordt door Schaffer vanuit twee perspectieven belicht: enerzijds zijn er gedichten waarin een externe verteller zijn visie op Sjaka geeft (waarbij de grens tussen verteller en vertelde overigens allesbehalve strikt is), anderzijds zijn er genummerde “dagdromen” waarin de tiran zelf aan het woord lijkt te zijn. Die tweedeling is uiterst effectief, omdat ze Schaffer de kans biedt de persoonlijke stem van Sjaka te confronteren met de verhalen die over hem de ronde doen. En dat zijn er in *Mens Dier Ding* nogal wat, zo leren we in het tweede gedicht:

Naam: Sjaka. S-J-A-K-A. Precies zoals je het
uitspreekt.
Eerste feit. Op van alles en nog wat ben ik
gebaseerd
niet op de waarheid – ja menneke, dat zou je wel
willen hè
zei mijn moeder altijd.

Waar de historische “waarheid” in de geschiedwetenschap al een glibberig concept is, daar gaat de poëzie al helemaal met haar aan de haal: als personage is Sjaka niet meer dan een construct, een amalgaam van verschillende verhalen waarin zich moeilijk een kern laat aanwijzen. “Volgens bronnen ben ik 1 meter 93, volgens anderen / heb ik een bochel en een spraakgebrek”, lezen we bijvoorbeeld, en wat later staat er:

Wat zie ik als ik kijk in de spiegel? Een golvende
reflectie
van een reflectie van een reflectie.
Ik noem dit het Droste-effect
u noemt het Symboliek.

Sjaka’s hyperreflectie doet enigszins denken aan de notie “simulacrum” van de Franse filosoof Jean Baudrillard: in de hedendaagse mediacultuur vormen we ons wereldbeeld op basis van wat we op het beeldscherm zien, en zodoende is onze kennis voortdurend een kopie van een kopie. We hebben dan ook geen toegang tot de “echte” Sjaka, voor zover die al bestaat, zeker niet omdat Schaffer hem

Gepubliceerd in *Ons Erfdeel* 2014/4.

Zie www.onserfdeel.be of www.onserfdeel.nl.

[B] **REFLECTIE OP REFLECTIE (OP REFLECTIE).
“MENS DIER DING” VAN ALFRED SCHAFFER**

In het colofon van *Mens Dier Ding*, de recentste toevoeging aan het poëtische oeuvre van Alfred Schaffer, staat te lezen: “Voor het schrijven van deze bundel ontving de auteur een werkbeurs van het Nederlands Letterenfonds.” Het is een weinig opzienbarende mededeling – praktisch elke gerespecteerde Nederlandse dichter wordt door het fonds gestimuleerd – maar toch gaat het hier om bevreemdende woorden. Hebben we namelijk wel met een “bundel” te maken? Veel meer dan een verzameling losse gedichten lijkt *Mens Dier Ding* mij een exponent van het epische genre: elk gedicht heeft

Alfred Schaffer, Foto Liza de Rijk.

uitdrukkelijk opvoert in de context van een gemediatiseerde wereld waarin het reële plaats heeft gemaakt voor het virtuele. Waar de veroveringstocht van de historische Sjaka Zoeloe plaatsvond aan het begin van de negentiende eeuw, daar wordt hij in *Mens Dier Ding* uitdrukkelijk in een eenentwintigste-eeuwse setting geplaatst, inclusief smartphone, sociale media en televisieoptredens. Daardoor wordt niet alleen het caleidoscopische karakter van deze poëzie versterkt, maar wordt ook het narratief vele malen intenser: tussen Sjaka Zoeloe en ons bestaat geen historische kloof, maar de despoot is uitdrukkelijk in ons midden.

Natuurlijk dient zich de vraag aan wat deze onderneming ons oplevert. Is dit niet de zoveelste postmodernistisch georiënteerde herschrijving van de geschiedenis in een literaire vorm? *Mens Dier Ding* mag dan wel geen nieuw station in de ontwikkeling van de Nederlandse poëzie zijn, maar het is desalniettemin een halte om lang bij stil te blijven staan. In de eerste plaats komt dat door de intrigerende spanning die Schaffer laat ontstaan tussen heldere syntaxis en een voortdurend verschuivende betekenis – een procédé dat overigens ook herkend kan worden in zijn eerdere werk, de bundels *Schuim* (2006) en *Kooi* (2008) voorop. Neem bijvoorbeeld ‘dag(droom) # 3.637’, dat eerder onder de titel ‘Prooi’ werd gepubliceerd in *DW B* (juni 2012):

Ik heb de ruitenwissers aan
mijn bruine huid is donkerbruin van alle
zomerdagen.
Dorpjes, kraters, reservaten, alles schuift
voorbij.
Alsof ik door een tunnel jaag met nat cement
en aan het einde het beroemde licht en heldere
geluiden.
Alleen er is geen tunnel, ik kan het niet
beschrijven
zelfs niet nu ik slaap, zelfs nu ik niet slaap.
En ik verstijf, daar kan ik niets aan doen, het
gaat vanzelf –
een plank van vlees, ik ril bij de gedachte
als een rat, mijn staart een vette worm en daar
een kater op de loer vlak bij de rand
van mijn verstandelijk vermogen.
Kom tevoorschijn roept het beest Ik zie je wel.
Op dit punt schrok ik vroeger wakker
badend in het zweet
nu kan ik erom lachen, ik gil het uit
van pret alsof ik eeuwig met vakantie was
zo zit ik hier te gillen.

In stilistisch opzicht gebeurt er in dit gedicht weinig wat de aandacht afleidt, afgezien van de zeer goed gekozen enjambementen in “ik ril bij de gedachte / als een rat” en “ik gil het uit / van pret”. Op inhoudelijk vlak worden we echter op en neer geslingerd: tussen slapen en wakker zijn (hoogtepunt: “zelfs niet nu ik slaap, zelfs nu ik niet slaap”), tussen droom en werkelijkheid, tussen vrolijkheid en angst. Niet alleen de ik-figuur maakt zo bezien een verwarrende roes door, maar ook de lezer, die bovendien allerlei dubbelzinnigheden achter Schaffers taal vermoedt: de achtste en negende regel roepen niet alleen het beeld van een verstijfde man op, maar brengen ook de connotatie van een (ongewenste) erectie met zich mee (en dat is in deze poëzie zeker niet uniek: Sjaka’s scherpe speer is niet alleen een teken van viriel geweld, maar ook een fallussymbool).

Het zijn echter niet alleen de gelaagdheid van de taal en de bijbehorende registerschuivingen die *Mens Dier Ding* tot een enerverende leeservaring maken. We worden ook voortdurend gedwongen te reflecteren op de ideologische implicaties van de tekst, zoals in de tweede regel van de hierboven

geciteerde dagdroom: hoe moeten we die “bruine” (en hier zelfs “donkerbruine”) huid van de ik-figuur taxeren? Is er een verband tussen de duizelingwekkende autorit die hij maakt (al dan niet in zijn nachtmerries) en zijn huidskleur? Het gedicht laat dat in het midden, wat het effect des te sterker maakt: de lezer moet kiezen of hij het onderscheid tussen blank en zwart een rol laat spelen in zijn interpretatie.

Zo bezien heeft Schaffer met *Mens Dier Ding* bijzonder uitdagende epische poëzie afgeleverd, waarvan de ideale leeservaring de herleeservaring is. Bij elke lezing zag ik de reflectie van Sjaka een andere kant op golven, maar het meest waardevol vond ik de veranderende reflectie van mijzelf. Of, om het met ‘dagdroom 5.572’ te zeggen:

Ik sta te rillen van de kou wat een oneindig hoog
gebouw.

Ik liep naar rechts de hoek om
toen naar links en weer naar links
een galerij door lang genoeg voor prachtige
records.

Steeds kwam ik ergens anders uit.

JEROEN DERA

ALFRED SCHAFFER, *Mens dier ding*, De Bezige Bij,
Amsterdam, 2014, 144 p.
